

УДК 631.115.1

Господарства населення: тенденції змін площ земельних угідь і виробництва аграрної продукції

М.Г. Шульський
pretty_62@mail.ru

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, бул. Пекарська, 50, м. Львів, 79010, Україна

У статті проведено дослідження діяльності господарств населення Львівщини з акцентуванням уваги на важливі складові їх функціонування, а саме: змін площ земельних угідь і виробництва сільськогосподарської продукції. Для реалізації поставленої мети використано матеріали досліджень функціонування цих форм господарювання вітчизняними вченими–аграрниками, статистичні дані діяльності господарств населення досліджуваної області за ряд років, нормативно–правові акти, власні спостереження автора тощо. Такий підхід дозволив виявити основні тенденції щодо змін площ земельних угідь, що є основою діяльності різних суб'єктів господарювання в системі АПК, а також наслідками їх використання, що відображаються у продукуванні аграрної продукції. Одержані результати досліджень, дають змогу більш глибоко вникнути в суть змін площ земельних угідь та їх вплив на обсяги виробництва продукції господарствами населення. Це дозволяє найбільш оптимально поєднати цих двох архіважливих складових аграрного виробництва як в умовах сьогодення, так і на майбутнє. Ці напрацювання можуть бути використанні для інших форм господарювання в системі АПК.

При цьому слід врахувати специфічні особливості функціонування господарюючих суб'єктів з акцентуванням уваги на вплив природних факторів на їх діяльність. Безумовно, в цій публікації неможливо розглянути весь спектр впливу цих чинників на стан розвитку аграрного виробництва в досліджуваній області. Проте підняті проблеми будуть спонукати науковців і практиків для проведення подальших досліджень за обраною тематикою.

Ключові слова: господарства населення, тенденції, площі земельних угідь, виробництво, аграрна продукція, сільськогосподарські підприємства.

Хозяйства населения: тенденции изменений площадей земельных угодий и производства аграрной продукции

Н.Г. Шульский
pretty_62@mail.ru

Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени С.З. Гжицкого, ул. Пекарская, 50, г. Львов, 79010, Украина

В статье проведено исследование деятельности хозяйств населения Львовщины с акцентированием внимания на важные составляющие их деятельности, а именно: изменений площадей земельных угодий и производства сельскохозяйственной продукции. Для реализации поставленной цели использованы материалы исследований функционирования этих форм хозяйствования отечественными учеными–аграриями, статистические данные деятельности хозяйств населения исследуемой области за ряд лет, нормативно–правовые акты, собственные наблюдения автора и тому подобное. Такой подход позволил выявить основные тенденции изменений площадей земельных угодий, что является основой деятельности различных субъектов хозяйствования в системе АПК, а также последствиями их использования в производстве аграрной продукции. Полученные результаты исследований дают возможность более глубоко вникнуть в суть изменений площадей земельных угодий и их влияние на объемы производства продукции хозяйствами населения. Это позволяет наиболее оптимально

Citation:

Shulskyi, M.G. (2016). Infrastructure providing of the convergence of economy of rural areas in the ukrainian–polish cross–border region. *Scientific Messenger LNUVMBT named after S.Z. Gzhytskyj*, 18, 2(69), 183–187.

совместить этих двух архиважных составляющих аграрного производства как в современных условиях, так и на будущее. Эти наработки могут быть использованы для других форм хозяйствования в системе АПК.

При этом следует учесть специфические особенности функционирования хозяйствующих субъектов с акцентированием внимания на влияние природных факторов на их деятельность. Безусловно, в данной публикации невозможно рассмотреть весь спектр воздействия этих факторов на состояние развития аграрного производства в исследуемой области. Однако поднятые проблемы будут побуждать ученых и практиков для проведения дальнейших исследований по избранной тематике.

Ключевые слова: *хозяйства населения, тенденции, площади земельных угодий, производство, сельскохозяйственная продукция, сельскохозяйственные предприятия.*

Farming population: trends in space use of land and agricultural production

M.G. Shulskyu
pretty_62@mail.ru

*Lviv national university of veterinary medicine and biotechnologies named after S. Gzhytskyj,
Pekarska Str., 50, Lviv, 79010, Ukraine*

The article investigated the activities of the farms of Lviv region with a focus on important components of their activities, namely changes in the areas of land and agricultural production. To reach this goal, we used the studies of functioning of these forms of management of domestic scientists–agrarians, the statistics of the activities of the households in the study area over the last few years, normative legal acts, their own observations of the author, and the like. This approach allowed to identify the main trends of changes of areas of land, which is the basis of the activities of the various entities in the agricultural sector and the impact of their use in the production of agricultural products. The results obtained offer a deeper insight into the essence of managed areas of land and their impact on the volume of production by households. This allows to optimally combine these two overarching components of agricultural production in the conditions and for the future. These developments can be used for other forms of management in the agricultural sector.

This should take into account the specific features of functioning of economic entities with a focus on the influence of environmental factors on their activities. Of course, in this publication it is impossible to consider all the effects of these factors on the development of agricultural production in the study area. However, the issues raised will encourage scholars and practitioners to conduct further research on the selected topic.

Key words: *agriculture, population trends, land area, production, agricultural products, agricultural enterprises.*

Вступ

Суть постановки проблеми полягає у тому, щоб виявити тенденції змін площ земельних угідь, з одного боку, та обсягів виробництва аграрної продукції господарствами населення, з іншого. Необхідність такого напрямку дослідження полягає в тому, щоб виявити певні тенденції розвитку цих форм господарювання у сфері аграрного виробництва. До цього слід віднести і те, що ці господарські формування виробляють значні обсяги продукції сільського господарства. Так, скажімо, у Львівській області у 2015 р. ці господарства виробили 66,3%, а в загальному в Україні 44,9% загальних обсягів продукції сільського господарства (Статистичний щорічник Львівської області за 2015 рік). Наведені цифри відображають значення цих господарств у сферах аграрного виробництва, з одного боку, та, врахувавши ці показники, необхідність проведення досліджень їх діяльності, з іншого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку господарств населення досліджувались як у минулому, так і в умовах здійснення реформування аграрних відносин, що почалися в кінці ХХ століття і продовжуються по сьогоднішній день. Погляди науковців на функціонування цих господарських формувань були, є і будуть на майбутнє різними та неоднозначними. Адже результати наукових досліджень, які були одержані у минулому, не в повній мірі

підтвердились в умовах сьогодення, а сучасні наслідки їх діяльності, можливо, не знайдуть повністю підтримку у дослідженнях науковців–аграрників у стратегічній перспективі. Це обумовлено насамперед специфічністю і малопрогнозовими показниками їх розвитку як в умовах сучасності, так і на майбутнє.

З огляду на вищесказане висловимо свою думку проте, що тут випадковостей немає – все відбувається ритмічно, об'єктивно і закономірно як з огляду впливу законів діалектики, з одного боку, так і дією як загальних, так і специфічних законів економіки, з іншого. Саме в таких напрямках проводять дослідження діяльності господарств населення вітчизняні науковці–аграрники, серед яких, слід відзначити: С.В. Бондара, В.В. Зіновчука, С.В. Кальченка, С.М. Кваші, М.Г. Кісіля, М.М. Кропивка, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, Д.С. Черненко, М.Г. Шульського, В.В. Юрчишина та інших.

Однак, багатогранна і багатовекторна діяльність цих аграрних формувань вимагає конкретизації досліджень з огляду на основні складові їх функціонування. Це, перш за все, земельні угіддя і виробництво продукції, що продукується в результаті їх використання. При цьому, як показують результати наукових досліджень, науковці у більшій мірі концентрують увагу на загальні тенденції змін цих важливих складових у цілому в Україні і в меншій мірі на регіональні аспекти їх функціонування. Отже, враховуючи ці недопрацювання, нами проведено дослідження діяль-

ності господарств населення з врахуванням їх регіональних особливостей (Львівської області), з одного боку, та їх важливих складових (земельних угідь і виробництва аграрної продукції), з іншого.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі вивчення праць вітчизняних науковців, використання статистичних даних про діяльність господарств населення Львівської області виявити певні тенденції щодо змін площ земельних угідь і обсягів виробництва аграрної продукції цими формами господарювання. На основі одержаних результатів провести певні узагальнення і висновки щодо впорядкування діяльності господарств населення в умовах сьогодення і запропонувати конкретні напрями поліпшення їх діяльності на перспективу.

Результати та їх обговорення

Кожна форма господарювання в аграрній сфері економіки має свої специфічні форми виникнення, формування, функціонування та можливості розвитку як в умовах сьогодення, так і на перспективу. Господарства населення в цих аспектах не є виключенням, а лише доповненням до вищесказаного. Проте, ці господарства мають свої притаманні саме їм особливості їх діяльності. Перш за все це те, що вони виникли і сформувалися в надрах початку розвитку аграрного виробництва ще за незапам'ятних періодів загородження людства. Змінювалися покоління людей, відходили одні покоління приходили на їх зміну нові, людство трансформувалося від однієї епохи до іншої, вносячи певні зміни у форми ведення аграрної діяльності. Проте, господарства населення залишалися і розвивалися разом із селянством, не змінюючи свого призначення і мети – забезпечувати різноманітні потреби селянина, який вів особисту аграрну господарку, та потреби тих, які були поза нею, однак потребуючи їх продуктів виробництва. А вони, як відомо, були основою розвитку людського суспільства, адже людина може обійтись без будь-якого виду продукції, крім головного – продуктів харчування. Отже, про господарства населення ми можемо стверджувати, що вони виникли разом з початковими ста-

діями розвитку людства. Інші форми господарювання, на відміну від вищевказаних, створювалися, формувалися і удосконалювалися (інколи в період удосконалення цих процесів вони взагалі зникли із сфер аграрного виробництва, трансформуючись в інші структури) під дією в значній мірі державних чинників. За період історичного розвитку людства змінювалися державні устрої, що докорінно змінювали форми аграрного господарювання, за винятком функціонування господарств населення.

Ці форми аграрного господарювання як у сучасних умовах, так і в минулому називали по-різному. Невдаючись в деталізацію цих аспектів, відзначимо лише два їхні визначення. Так, зокрема, органи статистики їх іменують як «господарства населення – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції» (Статистичний щорічник Львівської області за 2015 рік). В Законі України «Про особисте селянське господарство» вказано, що це: «вид господарської діяльності, що проводиться без створення юридичної особи індивідуально або особами з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків з використанням майна особистого селянського господарства». Наведені два визначення однієї і тієї ж форми господарювання, хоча і різняться дещо в трактуванні, про те їх зміст майже однаковий – забезпечення себе аграрною продукцією з можливостями реалізації залишків. Проте, з іншого боку, про виробництво сільськогосподарської продукції сказано, а ось про земельні угіддя, що є основою аграрного виробництва, не відзначено в обох визначеннях. Цю суттєву поправку бажано було б внести у трактування визначення цих господарств.

Пристаюючи до реалізації поставленої мети даної публікації, розглянемо динаміку змін площ земельних угідь в аграрних формуваннях Львівської області з акцентуванням уваги на господарства населення (табл. 1).

Таблиця 1*

Динаміка змін площ земельних угідь в аграрних формуваннях Львівщини

Роки	Сільськогосподарські угіддя, тис. га				у тому числі рілля, тис. га			
	усього	с/г та інші підприємства	громадяни		усього	с/г та інші підприємства	громадяни	
			тис. га	%			тис. га	%
1990	1283,1	1139,3	143,8	11,2	870,4	754,8	115,6	13,2
1995	1275,8	863,7	412,1	32,3	854,4	635,3	219,1	25,6
2000	1274,7	631,9	642,8	50,4	623,4	435,3	388,1	62,3
2005	1269,7	472,1	797,6	62,8	797,7	278,5	519,2	65,1
2010	1265,5	469,4	796,1	62,9	796,4	272,9	523,5	65,7
2012	1264,0	483,0	781,0	61,8	795,7	283,2	512,5	64,4
2014	1262,0	503,9	758,1	60,1	793,8	292,6	501,2	63,1
2015	1261,5	527,4	734,1	58,2	794,1	310,5	483,6	60,9
2015 у % до 1990	98,3	46,3	510,5	X	91,2	41,1	418,3	X
1995	98,9	61,1	178,1	X	92,9	48,9	220,7	X
2014	99,9	104,7	96,8	X	100,0	106,1	96,5	X

*Примітка: тут і надалі використано матеріали статистичного щорічника [10]

Наведені дані показують, що загальні площі сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі, мають тенденцію до зменшення, проте в розрізі окремих форм господарювання спостерігаються певні відмінності. Так, зокрема, загальна площа сільськогосподарських угідь зменшилась з 1283, 1 тис. га у 1990 р. до 1261,5 тис. га у 2015 р., або це зменшення становило 1,7%, у тому числі ріллі відповідно: 870,4; 794,1 і 8,8. Однак, коли проаналізувати ці показники у розрізі окремих аграрних виробників, то спостерігаються дещо інші тенденції. В дореформений період основні площі сільськогосподарських угідь були зосереджені у великих сільськогосподарських формуваннях (колгоспах, радгоспах, міжгосподарських підприємствах і об'єднаннях тощо) і тільки незначні площі знаходились у користуванні громадян (11,2% у 1990 р.). З початком проведення аграрних реформ в Україні ситуація істотно стала змінюватися: у сільськогосподарських підприємствах площі земельних угідь почали зменшуватися, а в громадян – збільшуватися. Такі тенденції розвивались до 2010 р., а, починаючи з наступних років, почали відбуватися зворотні процеси – великі господарські формування почали, хоча і незначними темпами, збільшувати площі сільськогосподарських

угідь, у тому числі ріллі, а в малих селянських господарствах – зменшуватися.

З огляду на вищесказане, цілком логічно постає питання – чи ті зміни площ земельних угідь в основних аграрних виробників носять закономірний і об'єктивний характер чи ні? Ми підтримуємо думку про те, що такі зміни є цілком закономірними, що обумовлені реальною дійсністю розвитку аграрного виробництва в сучасних умовах. Вони формуються під впливом двох груп чинників: по-перше, старінням сільського населення і його нездатністю обробляти значні площі земельних угідь (технічна оснащеність цих господарств досить низька, в наслідок чого основні роботи приходиться виконувати вручну); по-друге, в господарствах населення використовуються відсталі технології виробництва аграрної продукції, а майбутнє аграрного сектору належить застосуванню прогресивних технологій як у рослинництві, так і в тваринництві. До якого періоду будуть проходити ці процеси? В кожній області України вони характеризуються своїми специфічними змінами і будуть продовжуватися доти, поки не відрегулюються оптимальні співвідношення щодо земельних угідь у різних аграрних виробників.

Таблиця 2

Аграрна продукція господарств населення (у постійних цінах 2010 р.) та її питома вага в загальних обсягах, що вироблена всіма господарствами Львівщини

Роки \ Продукція	1995	2000	2005	2010	2012	2014	2015	2015 у % до	
								1995	2014
Усього: млн. грн.	4795,6	6291,8	6390,9	5508,6	6127,3	6095,1	5979,9	124,7	98,1
%	69,3	90,2	89,6	74,7	70,0	65,5	66,2	-3,1	+0,7
у тому числі: рослинництва млн. грн.	2143,7	2984,7	2995,9	2768,1	3512,1	3479,8	3405,6	158,9	97,9
%	60,2	85,1	85,9	72,8	65,7	61,2	62,2	+2,0	+1,0
тваринництва млн. грн.	2651,9	3310,1	3395,0	2740,5	2615,2	2615,3	2574,3	97,1	98,4
%	78,9	95,5	93,2	76,8	73,6	72,3	72,4	-6,5	+0,1

В сільському господарстві земельні угіддя використовуються для виробництва різних видів продукції як рослинництва, так і тваринництва. Враховуючи ці аспекти, нами представлено (табл. 2) обсяги виробленої продукції господарствами населення в загальному обчисленні і в галузевому розрізі – рослинництва і тваринництва. Крім того враховані показники питомої ваги продукції цих аграрних формувань в загальних обсягах її виробництва всіма категоріями господарств Львівщини.

Наведені дані показують, що господарства населення на протязі досліджуваного періоду виробляли значні обсяги аграрної продукції. Так, скажімо, починаючи із 1995 р. вартість валової продукції господарств населення становила 4795,6 млн. грн., а в 2005 р. сягнула величини 6390,9 млн. грн., після чого відбувалися процеси щодо її зменшення і в 2015 р. її обсяг становив 5979,9 млн. грн., що складало рівня 1995 р. 124,7%, а в 2014 р. – 6095,1 млн. грн., або 98,1% рівня 2015 р. Відповідні зміни відбулись як у рослинництві, так і в тваринництві. При цьому зауважимо, що питома вага тваринницької продукції становить значно вищі вели-

чини, ніж рослинницької, що вказує на низькі обсяги її виробництва іншими аграрними виробниками, зокрема сільськогосподарськими підприємствами. Безумовно, такі співвідношення не повинні бути. Одним напрямом виходу із такого стану – це інтенсивно розвивати тваринництво у великих сільськогосподарських формуваннях.

Найбільш вагомим показником у процесах дослідження тенденцій змін площ земельних угідь і виробництва аграрної продукції є вихід продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Для порівняння цих показників, щодо виходу продукції в розрахунку на земельні угіддя господарств населення, нами використано матеріали діяльності сільськогосподарських підприємств. Оброблена певним чином економічна інформація представлена в таблиці 3.

Наведені дані відображають розвиток двох тенденцій у досліджуваній проблемі, а саме: виходу продукції на 100 га сільськогосподарських угідь. По-перше, у господарствах населення цей показник має тенденції до зменшення, хоча на протязі досліджуваного періоду він характеризувався як деяким підвищенням (2000 р.),

так і зменшенням (2010 р.). По-друге, сільськогосподарські підприємства досягли зворотного результату. Так, наприклад, у 1995 р. цей показник становив 268,0 тис. грн., а в 2015 р. – 1106,0 грн., або збільшення становило понад чотири рази. Тут також, як і в господарств населення, спостерігається строкатість цих показників – найнижчий був у 2000 р. (98,3 тис. грн.), а найвищий у 2014 р. (1224,3 тис. грн.). Аналогічні тенденції характерні і для основних галузей аграрного виробництва – рослинництва і тваринництва.

Неабиякий інтерес представляє розгляд можливостей розвитку даних тенденцій на майбутнє. Ми вважаємо, що на перспективу ці тенденції зберуться, хоча темпи їх змін будуть різними. Обґрунтування таких тверджень обумовлено двома причинами. Це зменшення площ земельних угідь, з одного боку (табл. 1), та зниженням обсягів виробництва продукції, з іншого, особливо починаючи з 2000 р. і закінчуючи 2015 р. (табл. 2).

Таблиця 3

Аграрна продукція з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь господарств населення і сільськогосподарських підприємств Львівщини, у постійних цінах 2010 р., тис. грн.

Роки	1995	2000	2005	2010	2012	2014	2015	2015 у % до	
								1995	2014
Продукція									
Усього:	1209,2* 268,0**	1278,3 98,3	846,5 225,1	698,9 691,7	764,9 1046,7	789,1 1224,3	788,8 1106,8	865,2 413,0	100,0 90,4
у тому числі: рос- линництва	540,5 178,5	605,8 75,6	396,8 150,4	351,2 384,1	438,4 672,9	450,5 842,1	449,2 750,4	83,1 199,2	99,7 89,1
тваринництва	668,7 89,5	672,5 22,7	449,7 74,7	347,7 307,6	326,5 373,8	338,6 382,2	339,6 355,6	55,8 397,3	100,3 93,0

Примітки: * чисельник – дані господарств населення;
** знаменник – дані сільськогосподарських підприємств

Висновки

Одержані результати досліджень показують, що площі сільськогосподарських угідь у господарствах населення зросли із 412,1 тис. га у 1995 р. до 734,1 тис. га у 2015 р., тобто збільшення становило 78,1% (табл. 1). З іншого боку, вартість валової продукції за цей період зросла з 4795,6 млн. грн. у 1995 р. до 5979,9 млн. грн. у 2015 р. (у постійних цінах 2010 р.), тобто збільшення становило лише 16,4% (табл. 2). Ці тенденції вплинули на зменшення виробництва аграрної продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. (табл. 3) і, отже, обумовили зниження ролі і значення господарств населення в аграрному виробництві. Такі зміни, хоча і обумовлені впливом об'єктивних чинників, проте мають в деякій мірі мають і негативні наслідки. Саме із-за цих обставин виникає необхідність проведення подальших кардинальних досліджень діяльності цих форм господарювання як в умовах сьогодення, так і на перспективу. При цьому важливим є те, щоб у цих дослідженнях максимально враховувались специфічні особливості функціонування різних аграрних виробників.

Бібліографічні посилання

Kalchenko, S.V. (2014). Rozvytok osobystykh selianskykh gospodarstv v umovakh systemnykh transformatsii ahrarnoho sektoru: monohrafiia. Melitopol: Vydavnocho-polihrafichnyi tsentr «Liuks» (in Ukrainian).
Kropyvko, M.M. (2013). Klasyfikatsiia gospodarstv nase-lennia yak formy maloho silskohospodarskoho pidpry-emnytstva. Zbirnyk naukovykh prats TDATU (ekonomichni nauky). 2(22), 342 (in Ukrainian).
Bondar, S.V. (2013). Stan ta perspektivy transformatsii silskykh malykh form hospodariuvannia: Dys. k.e.n.

08.00.04 / Luhanskyi nats. ahrar. un–t. Luhansk (in Ukrainian).
Kvasha, S.M. (2012). Ahrarna polityka v nynishnikh umovakh reformuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahtekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). 2(18), 208–217 (in Ukrainian).
Kisil, M.H., Chernenko, D.S. (2013). Investytsiyni proekt stvorennia mini–svynoferry v osobystomu selianskomu hospodarstvi. K.: NNTs «IAE» (in Ukrainian).
Fedorov, M.M., Sabluk, P.T., Mesel–Veseliak, V.Y. (2008). Kontseptualni napriamy stratehii rozvytok APK ta silskykh terytorii Ukrainy na period do 2020 roku. Broshura. K.: NNTs «IAE» (in Ukrainian).
Malik, M.I., Zinovchuk, V.V., Lupenko, Y.O. (2001). Osnovy ahrarnoho pidpryemnyctva. K.: Instytut ahrarnoi ekonomiky (in Ukrainian).
Lupenka, Iu.O., Malik, M.I. (2013). Prohrama rozvytku osobystykh selianskykh gospodarstv v Ukraini na period do 2020 roku (proekt). K.: NNTs «IAE» (in Ukrainian).
Pro osobyste selianske hospodarstvo: Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 r., № 742 – 4. – K.: 2003 (in Ukrainian).
Statystychnyi shchorichnyk Lvivskoi oblasti za 2015 rik. Chastyna 1. Za red. S.I. Zymovinoi. – Lviv, 2015. – 360 s. (in Ukrainian).
Shulskyi, M.H. (2014). Napriamy transformatsii osobystykh selianskykh gospodarstv / M.H. Shulskyi // Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho DATU (ekonomichni nauky). Vyd–vo Melitopolska typohrafiia «Liuks». 4 (28), 78–84 (in Ukrainian).
Iurchyshyn, V.V. (2011). Selo i seliany Ukrainy v systemi istorychno i suspilno zumovlenykh vitchyznianskykh natsionalnykh tsinnosti ekonomiky. Ekonomika APK. 3, 112–122 (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 30.09.2016